

Oppgave i TM2008

Misjonsteologi

Av Mathias Austneberg Bråthen

Godkjent oppgaveordlyd:

Drøft sammenhengen mellom oppløsningen av «det kristne Vesten» og oppdagelsen av «kirkens misjonale vesen» ut fra Goheens artikkel, og forklar hvordan Joh 17,18 og 20,21 kan belyse vår forståelse av «kirkens misjonale vesen». Avslutt med noen refleksjoner om hvorvidt forståelsen av kirken som «misjonal» kan føre til at «indre misjon» prioriteres over «ytre misjon» i kirkens misjonsarbeid.

Fjellhaug Internasjonale Høgskole

Vår 2021

[256]

1 Innledning

Jeg valgte oppgaven med ordlyden: «Drøft sammenhengen mellom oppløsningen av «det kristne Vesten» og oppdagelsen av «kirkens misjonale vesen» ut fra Goheens artikkel, og forklar hvordan Joh 17,18 og 20,21 kan belyse vår forståelse av «kirkens misjonale vesen». Avslutt med noen refleksjoner om hvorvidt forståelsen av kirken som «misjonal» kan føre til at «indre misjon» prioriteres over «ytre misjon» i kirkens misjonsarbeid.»

1.1 Forståelse av oppgaven

Jeg har delt inn oppgaven i tre deler, slik det kommer frem i innholdsfortegnelsen. I den første delen tar jeg for meg oppløsningen av «det kristne vesten». Her tenker jeg det er hensiktsmessig å først si noe om hva det kristne Vesten var, deretter hvordan det ble oppløst.

Neste del handler om «kirkens misjonale vesen». Her blir det sagt kort hvordan kirken er blitt definert tidligere, og deretter hvordan en kan definere kirken ut fra misjon. I tillegg kommer tolkninger av bibelversene inn i denne delen, for å belyse kirkens misjonale vesen. Gjennom disse to første delene vil jeg ta utgangspunkt i Goheens artikkel, men samtidig referere til andre relevante verk. Artikkelen er skrevet på dansk, men jeg skriver sitatene på norsk. Min oppfatning er at en ikke mister noe særlig i oversettelsen.

I drøftingen tar jeg for meg hvordan det kan argumenteres for at indre misjon bør prioriteres over ytre misjon hvis en tenker på kirken som misjonal. Her kan vi lese hva noen kritikere sier om hva som skjer når kirker har fokus på ytre misjon. Til slutt vil jeg i tillegg skrive noe fra mine egne refleksjoner og tanker.

2 Oppløsningen av det kristne Vesten

2.1 Hva var «det kristne Vesten»?

Kristendommen var den dominerende religionen i Vesten over lang tid. Dette kom til uttrykk i mange deler av samfunnet. I David J. Bosch sin bok blir strukturen i samfunnet før opplysningstiden beskrevet slik (tenk på dette som en pyramide med «Gud» på topp og «Dyr, planter og objekter» på bunn): Gud → Kirken → Kongen og de geistlige → Mennesker → Dyr, planter og objekter. Bosch skriver at denne strukturen kunne en ikke tukle med, men

etter en rekke hendelser skulle denne pyramiden snus opp ned.¹ I kirkehistorien kan vi lese om hvordan det var i de forskjellige europeiske land før oppløsningen startet. Haraldsø skriver det slik: «Ved begynnelsen av 1600-tallet var kirken i Europa en størrelse med mange varianter. [...] Flere forhold kunne i denne situasjonen utløse konflikt. Det ene var den rådende politiske oppfatningen at religiøs enhet var nødvendig for at det kunne råde fred og harmoni i en stat.»² På bakgrunn av denne oppfatningen er det kanskje ikke så fjernt å tenke at religion hadde mye makt på den tida.

Goheen skriver om det han kaller *Corpus Christianum* (heretter kalt CC). Oversatt får vi noe sånt som «den kristne kropp». Det er et begrep som beskriver kristendommen slik Newbigin plasserer kirken i «kristenheten», en historisk periode før opplysningstiden.³ Stat og kirke var en enhet og kristendommen var en folkereligion for det europeiske folk. Det var vanskelig å skille det politiske, sosiale og religiøse ettersom disse delene av samfunnet fløt i hverandre. Ut fra dette forstår vi at *Corpus Christianum* var fundamentet for «det kristne Vesten», og spilte en stor rolle i alle områder av menneskers liv.

2.2 Årsakene til oppløsningen

2.2.1 *Corpus Christianum*

Goheen peker blant annet på tre negative konsekvenser kristendommen som folkereligion fikk for den misjonale forståelsen.⁴ For det første kommer det frem at CC var utgangspunktet for den ekklesiologiske refleksjonen. Med det menes at de forskjellige konfesjoner sammenlignet sine ekklesiologier med andre konfesjoner i stedet for i en hedensk verdens kontekst. Folk tok troen for gitt, og ut fra egen kontekst tenkte de at misjon ikke trengtes.

Den andre konsekvensen av CC var at det ble skapt mønstre for hvordan kirka skulle være, og det var i denne perioden kirkens hovedelementer ble dannet. Prestegjernen bestod først og fremst i pastoral omsorg for menighetene, og ikke i ledelse som førte til

¹ Bosch 2005: 263

² Haraldsø 1997: 188

³ Goheen, Michael: 2015: 40

⁴ Goheen, Michael: 2015: 40-42

misjon. Menigheten ble et sted for egen oppbyggelse. Dåpen ble ikke lenger betraktet som en innlemmelse til et misjonalt legeme, og nattverden var til for næring av menigheten og var ikke assosiert med misjonsforpliktelse. Teologien ble formulert i sammenligning med andre konkurrerende fortolkninger av evangeliet, i stedet for en kamp mellom evangeliet og resten av verden.

Et tredje poeng er at spenningen mellom kirke og kultur ble svekket i denne perioden. Fordi kristendommen var den bestemende faktor for utviklingen i samfunnet, både sosialt og kulturelt, ble spenningen mellom kirke og kultur svekket. For å forstå dette forholdet kan vi se på hva Goheen skriver om Kristi forhold til verden og at det er et bilde på hvordan kirkens forhold til verden skal være. Det står: *«Endelig er Kristus den som døde og oppstod igjen for det sted. I Kristi forsoning skjedde det at han både identifiserte seg med, og tok avstand fra verden. Han identifiserte seg med den skapte verden, som han elsket, men han forkastet den synd som hadde fordreid den.»*⁵ Det er nettopp dette forhold mellom kirken og verden Newbiggin mener ble svekket under CC.

CC brøt sammen på grunn av en rekke faktorer. Noen av faktorene blir utdypet senere i oppgaven, og noen blir omtalt allerede i neste avsnitt i forbindelse med opplysningstidens påvirkning av kirken.

2.2.2 Privatiseringen av kirken

Etter CC brøt sammen kunne opplysningstiden tilby et nytt syn på hvordan det offentlige kunne fungere. Slik det tidligere var, at kristentroen var i sentrum av kulturen, ble den nå forvist til å måtte være en del av et privat område av både kulturen og livene til mennesker. Goheen skriver om at det hovedsakelig var to årsaker som lå til grunn for dette skiftet.⁶ Den ene var alle religionskrigene på 1600-tallet, hvor erfaringen syntes å være at når kristendommen styrte, så førte det bare til splittelse og blodsutgytelse. Den andre var den nye lojaliteten til vitenskapen og fornuften. Den menneskelige fornuft med evnen til å gjøre deg autonom og frigjort, skulle nå være dommeren i spørsmål som dreide seg om sannhet.

⁵ Goheen, Michael: 2015: 37

⁶ Goheen, Michael: 2015: 43

I fortsettelsen av dette skriver Goheen om denne dikotomien (to motstridigheter som samtidig utelukker hverandre): «*Det ble skapt en grunnleggende dualisme mellom kjensgjerninger og verdier, mellom viten og tro, mellom allmenn og privat, mellom sannhet og mening, mellom vitenskap og religion, hvor det første ledd i hvert ordpar fikk en høyere plass og ble betrodd å forme det offentlige liv.*»⁷ Bosch skriver at nettopp dette er en av karakteristikkene til opplysningstiden.⁸ Den rådende tanken var at vitenskapelig kunnskap inneholdt fakta, var fri for verdier og nøytral. Verdier som folk hadde var ikke basert på kunnskap, men meninger eller tro. Derfor ble troen forvist til det lavere planet i hierarkiet under vitenskap og fornuft.

Newbigin mener at dikotomien nevnt ovenfor fortsatt ligger til grunn i Vestens kultur. På bakgrunn av det anklager han kirken for å ha latt dette skje. Den har tilpasset seg «den avguderiske forpliktende tro på den vitenskapelige fornuft» i stedet for å vise at troens innhold har sannheter som dreier seg om alle delene av det menneskelige liv. Derfor, sier Newbigin, er det den misjonale kirkens oppgave i dag å finne ut hvordan den kan vise verden at Kristus har herredømme over alt. Dette skal vi se mer på senere i oppgaven, under drøftingen.

2.2.3 Adskillelsen av kirke og misjon

Mange kristne ser på «kirke» og «misjon» som to forskjellige institusjoner. Misjon fokuserer på utbredelse av evangeliet, mens kirka fokuserer på gudstjenester og medlemmenes oppbyggelse. Denne adskillelsen har sine røtter i protestantismens tid. Newbigin mener at det var mange protestantiske kirker på 1700-tallet som neglisjerte misjonsansvaret som er knyttet til det å være en del av kirka. De som var opptatt av misjon gjorde det utenfor kirken. Ut fra dette ble det dannet misjonsorganisasjoner. Goheen skriver: «*Den misjonale bevegelse var et resultat av en gjenopdagelse av Bibelen og en ny gjerning av Den hellige ånd i kirkene.*»⁹ Videre siterer han Newbigin: «*The New Testament knows of only one*

⁷ Goheen, Michael: 2015: 44

⁸ Bosch 2005: 266

⁹ Goheen, Michael: 2015: 48

missionary society – the Church".¹⁰ Vi skjønner rimelig fort hva Newbigin tenker om hva kirken burde være. Under kapittel 3, «Kirkens misjonale vesen», skal vi lese mer om denne tankegangen.

3 Kirkens misjonale vesen

3.1 Misjonsteologi og ekklesiologi

Det skal kort nevnes fem modeller for ekklesiologi – læren om hva kirken er. Av hensyn til plass og relevans vil ikke de fem modellene utdypes, men man kan forstå noe om hva de enkelte innebærer ut fra deres titler. Det argumenteres for at kirken kan ses på som enten *institusjon, Jesu Kristi mystiske legeme, sakrament, budbringer* eller *tjener* (min oversettelse).¹¹ Bosch skriver at det ble et skifte fra disse tankegangene til å tenke at kirken er «misjonal i sitt vesen»¹²

I den ekklesiologien som nå skulle gjelde, blir selve kirkens natur sett på som misjonal. I underkapittelet «Adskillelsen av kirke og misjon» var det en klar tanke om at kirke og misjon var to forskjellige ting, og vi fikk misjonsorganisasjonene. Det som skjedde gradvis i løpet av det 20 århundre var at en begynte å se disse to størrelsene under ett. Kirke kan ikke være kirke uten misjon, og misjon kan ikke være misjon uten kirke. En ekklesiologi om at kirken er misjonal begynte å vokse frem, og det fører oss til neste del – *missio Dei*.

3.2 *Missio Dei*

Som nevnt ovenfor skjedde det en utvikling i synet på misjon, og spesielt i siste halvdel av 1900-tallet har det skjedd mye på dette området. Karl Barth var den første som introduserte et syn som brøt med et teologisk syn fra opplysningstiden. I 1952 kom ideen om *missio Dei* på en konferanse¹³ (selve begrepet kom riktignok på et senere tidspunkt). Misjon ble nå

¹⁰ Goheen, Michael: 2015: 48

¹¹ Bosch 2005: 368-369

¹² Bosch 2005:372

¹³ Bosch 2005: 390

forstått slik at det er avledet fra selve Guds natur. Den klassiske ideen om *missio Dei* som i at Gud Fader sendte Sønnen, og Gud Faderen og Sønnen sendte Ånden ble utvidet til å også gjelde sendingen av kirken ut i verden. På konferansen ble misjon sett på som å delta i Guds sending. Forståelsen av synet mener jeg er godt oppsummert i dette sitatet: «*Our mission has no life of its own: only in the hands of the sending God can it truly be called mission, not least since the missionary initiative comes from God alone*». ¹⁴ Det er viktig å skille mellom tanken om at kirken er sendt av Gud, og at kirken blir med på Guds sendelse ut i verden.

Hvilke praktiske konsekvenser har denne forståelsen for kirka? Hvis en skal tenke at kirka er misjonal, vil det si at det gjelder alle aktivitetene kirka gjør som har med misjon å gjøre? Bosch skriver at det er en forskjell mellom *missiones ecclesiae* (de misjonale aktivitetene til kirka) og *missio Dei*. *Missio* (sg.) er det primære, mens *missiones* (pl.) er avledet ut fra *missio Dei*. Vi kan altså ikke påstå at det kirka gjør er det samme som *missio Dei* – selv om det er kirkens mål å reflektere Guds oppdrag gjennom det den gjør så godt den kan. Tiden fra da kirken *gjorde* misjon er blitt endret til at kirken *er* misjon.

3.3 Joh 17:18 og Joh 20:21

Bibelkommentarer benyttes som hjelp til å forstå og forklare hvordan Joh 17:18 og 20:21 kan belyse vår forståelse av 'kirkens misjonale vesen', i tillegg til mine egne refleksjoner. Joh 17:18: «*Som du har sendt meg til verden, har jeg sendt dem til verden*». Joh 20:21: «*Igjen sa Jesus til dem: 'Fred være med dere! Som Far har sendt meg, sender jeg dere'*». ¹⁵ Min umiddelbare tanke er at versene er veldig like. Likevel kan det være interessant å undersøke nyanseforskjellene. Det første som kan være verdt å legge merke til er at Jesus, den som snakker i begge versene, henvender seg til Gud i 17:18 mens han henvender seg til disiplene i 20:21. Michaels skriver om at det er en sammenheng mellom en «innvielse» og en «sending» her, og viser til Joh 10:36: «*Hvorfor sier dere da om ham som Far har helliget og*

¹⁴ Bosch 2005: 390

¹⁵ Bibel 2011

sendt til verden[...]». Det er som om Jesus sier «jeg skal hellige dem, slik som du har helliget meg Far, og så skal jeg sende dem ut i verden».¹⁶

Konteksten for Joh 20:21 er at Jesus har dødd og stått opp og dette er første gang han viser seg for disiplene, og dette er det første han sier til dem. Kanskje kan det sies at 17:18 var en forventning til dette verset. Der ble disiplene innviet, og i kraft av oppstandelsen kan Jesus nå sende dem ut i verden.

Det å sende går igjen i hele Johannes evangelium. Det gir resonans til det vi allerede har sett på i forbindelse med *missio Dei*. Carson understreker at i Jesu sendelse av disiplene skal relasjonen mellom disiplene og Jesus strebe etter lydigheten Sønnen har til Faderen.¹⁷ Tidligere har vi vært innom at kirken ble en del av Guds sending av Sønnen, og Faderens og Sønnens sending av Den hellige ånd (3.2 *Missio Dei*). Det er her Carson tenker at kirken må ha Jesus som modell. Perfekt lydighet til Jesus er umulig for kirken å oppnå, men det bør være et mål.

Videre skriver Carson at Jesu oppdrag var å komme og fullføre frelsesverket. Dette må aldri slutte å være en del av kirkens definisjon av misjon. Dette understrekes av Jesus i et av de neste versene, 20:23: «*Dersom dere tilgir noen syndene deres, da er de tilgitt. Dersom dere fastholder syndene for noen, er de fastholdt.*» Sendingen som et gjennomgående tema er etablert, og kanskje kan vi til og med kalle 20:21 for Johannes evangeliums misjonsbefaling. Spørsmålet er: hva er kirken sendt for å gjøre? Nettopp det vi var inne på: å tilgi noen syndene deres så de blir tilgitt. Carson sier at det ofte blir lagt vekt på hvordan Jesu misjon fungerte. Nemlig med helbredelse av syke, hjelp til de i nød, forkynnelse til de fattige, og fordi han er kirkens modell så er det nødt til å være en del av kirkens misjon også. Slik som Guds inkarnasjon i mennesket Jesus, blir det sagt at kirken også skal inkarneres ut i verden. Kanskje er det viktig å skille mellom Jesu oppdrag, og kirkens oppdrag. Kirken er også sendt, men ikke for å erstatte Jesu oppdrag. Inkarnasjonen kan ikke bli overført til kirken, fordi den var helt unik for Jesu gjerning.

¹⁶ Michaels 2010: 872-873

¹⁷ Carson 1991: 648-649

Jeg mener begge versene sier noe om kirkens misjonale vesen. Det som er skrevet ovenfor angående nettopp dette temaet er at kirken deltar i Guds sending ut i verden. Begge bibelversene bygger opp under dette. Det som ga et litt nytt perspektiv fra disse versene, er måten kirken har Jesus som modell. Kirken skal gjøre sitt beste forsøk på å etterligne lydigheten Jesus har til Faderen. Det vil si at selve Jesu frelsesgjerning ligger til grunn for misjonsteologien i disse to versene. Med andre ord gir versene et soteriologisk preg til *missio Dei*.

4 Drøfting

4.1 Sammenhengen mellom årsakene til oppløsningen og *Missio dei*

Med opplysningstida overtok fornuften og troen på mennesket fremfor religion, og slik brøt Corpus Christianum uunngåelig sammen. Sammenlignet med den posisjonen kristendommen tidligere hadde ble troen nå privatisert, og ble forvist til å bli en del av personlige verdier, som var under fakta i hierarkiet. I kjølvannet av dette fikk vi dannet mange misjonsorganisasjoner, i løpet av det som kalles protestantismen. Fokuset på misjon ble nå flyttet til insititusjoner i kirka.

Senere kom det nye tanker om at misjon bør ligge til grunn for identiteten til kirka (*missio Dei*). Slik sett kan vi se en linje fra oppløsningen av det kristne Vesten og til gjenoppdagelsen av kirkens misjonale vesen, slik Goheen skriver i sin artikkel.

4.2 Indre misjon fremfor ytre misjon

Det er noen som peker på at en kirke kan slite seg ut med sine misjonale aktiviteter (jf. *missiones ecclesiae*), og glemme det største budet i Bibelen, «du skal elske Herren med hele ditt hjerte og all din forstand). Derfor mener noen at kirken som misjonal bør ha et fokus rettet mot seg selv, innover. Et godt eksempel på det er en bok som kom i 2017 som heter *The Benedict Option*. Som en gjerne forstår ut fra tittelen, presenterer forfatteren Rod Dreher et alternativ til kristen livsførsel og mener vi skal se til munkene. De omfavnet eksklusiviteten ved det å tro på Gud, og bygget en motkultur til verdens kultur.¹⁸ Forfatteren

¹⁸ Dreher 2017: 18

tenker nok ikke at kristne i dag skal gå like langt når det kommer til å isolere seg fra verden. Kristne kan likevel ikke tilby ikke-kristne et personlig, levende liv med Gud om de ikke har det selv.

Mark Galli skrev en serie med artikler for noen år siden hvor han er innom samme type argumentasjon. Han mener at kirka ikke er til for verden, men heller at verden er til for kirka.¹⁹ Altså skal ikke kirka være et instrument, som Newbigins argumenterer for²⁰, men heller et mål i seg selv.²¹ Han mener at når en legger misjon til grunn for hva kirka er, slik som Newbigin gjør, så ender en opp med et reduksjonistisk syn av kirka fordi den skal være til nytte for resten av verden.

Sverre Bøe skriver i en artikkel i et tidsskrift: *«Jeg blir stadig mer overbevist om at også NT, i alle skriftgruppene, har langt flere sentripetale misjonsaspekt enn misjonsvitenskapen tradisjonelt har sett»*.²² Artikkelen handler om at det ikke er noen direkte misjonsbefalinger i Apostlenes gjerninger eller de paulinske tekstene, men det sies også noe om forskjell på sentripetale og sentrifugale perspektiv. Sentripetal misjon handler om at kirken skal tiltrekke seg tilhengere fra periferien og til sentrum. Sentrifugal misjon er når de i kirka aktivt går ut i verden, fra sentrum til periferien. Bøe sier at Paulus skriver om hjemmet som den primære misjonsarena.²³ Det skrives ikke eksplisitt i Paulus-brevene at kristne skal ut og forkynne. Det står derimot om måter mennesker i forskjellige livssituasjoner skal oppføre seg på, og det gjør andre i nærmiljøet nysgjerrig. Bøe siterer Bosch: *«Det primære ansvaret til ordinære kristne var ikke å gå ut og forkynne, men å støtte gjennom sin livsførsel og å få dem utenfra til å være velkommen i menighetene.»*²⁴ Dette kan bygge opp under argumentene til Galli og Dreher.

¹⁹ Galli 2019

²⁰ Goheen, Michael: 2015: 20

²¹ Galli 2019

²² Bøe 2018: 240

²³ Bøe 2018: 247

²⁴ Bøe 2018: 248

4.3 Egne refleksjoner

Jeg synes både Dreher og Galli har gode poeng i ting som kirka burde sette fokus på. Det å bygge et fellesskap som tiltrekker og gjør andre mennesker nysgjerrig er ikke negativt. Et sentripetalt aspekt ved misjon er viktig (jf. Bøe), fordi det gjør at kirka har et viktig og livgivende alternativ til verdens kultur. Gjennom kristne som har en personlig og god relasjon med Gud, kan ikke-kristne bli introdusert for det samme.

Jeg tror likevel at dette ikke trenger å gå på bekostning av en sentrifugal misjon, hvor kirka aktivt går ut i verden for å forkynne. Det samme gjelder *missio Dei*. Jeg tror kirka kan ha Guds misjon som fundament for sin identitet og samtidig ikke bli utbrent på grunn av de misjonale aktivitetene som blir gjort (jf. *missiones ecclesiae*). *Missio Dei* som ekklesiologi, altså at misjon defineres som noe kirka *er* og ikke noe den *gjør*, kan være riktig samtidig som medlemmenes personlige forhold til Gud ivaretas. Kanskje kan en trekke det enda lenger og si at de to perspektivene utfyller hverandre. Hvis kirker og individuelle personer tenker at en får delta i *Guds* oppdrag om å redde verden fra fortapelse, så kan det drive en til å tenke «dette klarer jeg ikke uten Guds hjelp». Sann sett kan det bli en form for tilbedelse, på linje med de tingene Dreher og Galli tenker en burde ha mer fokus på for å bygge et godt fellesskap. Jeg vil føye til at selv om det er mange bra sider ved *missio Dei*, så skal det ikke gå på bekostning av andre ting en kirke bør være (jf. 3.1 Misjonsteologi og ekklesiologi). Ikke minst bør Jesu frelsesgjerning ligge til grunn, slik vi fikk se gjennom Joh 17:18 og Joh 20:21.

Jeg vil legge til at i mine egne sammenhenger så er det knyttet sterke assosiasjoner til ytre misjon når en snakker om misjon. Fokuset er på sentrifugal misjon i større grad enn det er på sentripetal. Det kan være lurt å ta hensyn til begge perspektivene, og være sikker på at kirka en går i har satt nok fokus på et personlig forhold til Gud før en aktivt går ut og forkynner til verden.

5 Avslutning

I denne oppgaven har vi først sett på det kristne Vestens fall, og årsakene som kan ligge bak. Goheen skriver i sin artikkel at årsakene til oppløsningen var Corpus Christianum, privatiseringen av kirka og adskillelsen av kirke og misjon. Han argumenterer for at det førte til at kirken tapte sitt fokus på misjon. Videre ble det skrevet om forskjellige aspekt rundt hva «kirkens misjonale vesen» kan innebære. *Missio Dei* er, som vi leser i Goheens artikkel, en

stor del av synet på hvordan en kan se på misjon som noe kirken *er*, framfor hva den *gjør*. Sammenhengen kan sies i å ligge i at etter det kristne Vestens fall, så måtte kirken på nytt oppdage hva det vil si å være misjonar. Bibelversene fra Johannes evangelium gav et soteriologisk preg på det å være en del av Guds oppdrag, og knytter kirkens deltakelse i oppdraget til relasjonen mellom Jesus og Faderen. Til slutt skrev ble det skrevet litt om hvordan forståelsen av kirken som misjonar kan føre til at indre misjon prioriteres foran ytre misjon. Det var en del gode poenger hos kritikere av for mye fokus på misjon, men det var kanskje ikke så vanskelig å komme med innvendinger til dem. Kritikere av kirke med for mye fokus på ytre misjon løfter frem flere gode poeng knyttet til hvordan en menighet burde bygge fellesskap. Likevel er det flere relevante innvendinger, for eksempel at ytre misjon kan drive kristne til å få en bedre personlig relasjon med Gud.

6 Bibliografi

- Bosch, David Jacobus. 2005. *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*. American Society of Missiology 16. Maryknoll, NY: Orbis Books.
- Bøe, Sverre. 2018. "Misjonsteologi uten misjonsbefaling? Forventet Paulus noen medvirkning fra menighetene til misjon?" *Dansk Tidsskrift for Teologi Og Kirke* 45 (3): 239–254.
- Carson, D. A. 1991. *The Gospel according to John*. Leicester, England : Grand Rapids, Mich: Inter-Varsity Press ; W.B. Eerdmans.
- Dreher, Rod. 2017. *The Benedict option: a strategy for Christians in a post-Christian nation*. New York, New York: Sentinel.
- Galli, Mark. 2019. "The Church Does Not Exist for the Sake of the World" *Christianity Today*, 12. Juni. <https://www.christianitytoday.com/ct/2019/june-web-only/church-does-not-exist-for-sake-of-world.html>
- Galli, Mark. 2019. "The Purpose of the World: To Become the Church" *Christianity Today*, 18. Juni. <https://www.christianitytoday.com/ct/2019/june-web-only/purpose-of-world-to-become-church.html>
- Goheen, Michael W. 2015. «Som Faderen har udsendt mig, sender jeg også jer: Lesslie Newbigin's missionale ekklesiologi» i *Missional kirke i et pluralistisk samfund*, red. av

Jeppe Bach Nicolajsen, 28-48. Fredericia: Kolon.

Haraldsø, Brynjar. 1997. *Kirke og misjon gjennom 2000 år: allmenn kirke- og misjonshistorie*.

Oslo: Lunde.

Michaels, J. Ramsey. 2010. *The Gospel of John*. The new international commentary on the New Testament. Grand Rapids, Mich: William B. Eerdmans Pub.